

Årsrapport Etisk råd for Forsvarssektoren for 2016

Helhetsvurdering

2016 har vært et svært aktivt år for etisk råd. I tillegg til å skrive et omfattende notat om totalforsvaret, har vi holdt en rekke foredrag og arrangementer både i forsvarssektoren og for et bredere publikum. Dette springer ut av en satsning på å være synlige både i og utenfor sektoren. Resultatet er et stadig økende antall henvendelser. Mange andre etiske råd sliter ofte med å fylle mandatet sitt, på grunn av for få innkommende saker. Dette er ikke tilfellet for Etisk råd.

Vi merker at det er et stort behov for rådets etikkfaglig kompetanse i forsvarssektoren. Rådet har blant annet blitt bedt om å bidra til både Krigsskolens og Heimevernets etikkundervisningsopplegg, vi er blitt kalt inn som fagressurser i FOHs arbeid med mobbing og trakassering og fått en rekke forespørsler om etikkfaglige foredrag og undervisningsopplegg, bl.a. på FDs byråkratskole og på Forsvarets høyskole. På grunn av vår deltagelse på internasjonale konferanser, har også internasjonale fagmiljøer lagt merke til rådet, og vi har i år blitt forespurt om et samarbeid med eksperter fra universitetet i Oxford. Rådets uavhengige rolle, vidtfaende mandat, og faglige sammensetning er unik i internasjonal sammenheng, og gjør oss til en attraktiv samarbeidspartner for ledende internasjonale fagmiljøer.

ERF opplever også at de sakene vi har tatt opp på eget initiativ har vekket stor interesse i sektoren. Dette gjelder særlig ERFs hovedsatsning for 2016, etiske utfordringer ved Totalforsvaret. I forbindelse med dette notatet, som er relevant for hele forsvarssektoren, har vi hatt en rekke fruktbare møter og diskusjoner bl.a. med FLO og FFI. Dette har igjen bidratt til å gjøre rådets arbeid og kompetanse mer kjent innad i sektoren.

Vi opplever at det skjer mye godt etikkfaglig arbeid i sektoren. Men vi ser også at dette arbeidet er under betydelig press. Vi ser for eksempel at etikktraining ofte er fraværende på større militære øvelser. Rådet mener etikk i større grad bør integreres i øvelsene, og vil også påpeke at denne trainingen er svært sårbar dersom den ikke har sterk støtte på sjefsnivå (se avsnitt om etikk under øvelser).

Omstillingsprosesser i sektoren skaper også utfordringer for arbeidet med etikk. Dette gjelder særlig etikkundervisningens status i nye Forsvarets høyskole. Etisk råd er opptatt av at etikkfaget i Forsvarets utdanninger blir vurdert som en integrert del av den militære kjernekompetansen og at generell etikkundervisning ikke kan erstatte etikkundervisningen i den militære profesjonsutdanningen (se avsnitt om etikkundervisning i sektoren).

Oppsummering av aktiviteter

Rådets hovedfokus i 2016 har vært på etiske og juridiske utfordringen knyttet til totalforsvaret. Dette arbeidet er basert på en rekke møter i sektoren, blant annet med FFI og FLO og munnet ut i et større notat.

Én viktig oppgave for rådet er å bistå konkret til etikkundervisningen i hele sektoren. Rådets leder har i 2016 holdt et halvdagsseminar om etikk for byråkratskolen og rådets sekretær har holdt foredrag og seminar for nyansatte i alle departementene, for jurister i Forsvaret og deltagere på Stabsskolens kurs i krigens folkerett. Rådet har også arbeidet med etikkundervisningen ved å bistå krigsskolen i

deres arbeid med læringsmål og- innhold i etikkundervisning for spesialistkorpset (VBU I og II). Vi har også bistått feltprestene i HV ved å gi tilbakemelding på deres nye etikktrening under øvelser.

Rådet har også fokusert på etiske utfordringer i kampen mot IS. Rådets medlemmer har holdt flere foredrag og skrevet to artikler om temaet. ERF arrangerte også en offentlig debatt om temaet på Litteraturhuset i september.

Rådet har for øvrig vært opptatt av å opprette kontakt med andre aktører som driver lignende arbeid i og utenfor sektoren. En viktig forankring er at rådets sekretær har fast plass i kontaktforum HEL. Rådet har også samarbeidet godt med Forsvarets stabsskole, der rådets sekretær har holdt to foredrag. Vi har i tillegg god kontakt med Centre for the Study of War and Peace i Stockholm, og the Oxford Institute for Ethics, Law and Armed Conflict (ELAC). Rådet ble invitert til å delta i en søknad om et større forskningsprosjekt ved Universitet i Oxford om beskyttelse av kulturverdier, der også deltagere fra Westpoint og British Museum vil delta. Dette er særlig interessant for ERF, gitt Norges nylige ratifisering av 2. tilleggsprotokoll i Haagkonvensjonen.

Totalforsvaret

Rådets hovedfokus i 2016 gar vært etiske og rettslige problemstillinger knyttet til totalforsvaret. Denne tematikken har vi forfulgt både under vårt besøk på Cold Response, samt ved møter med FLO og FFI, og vi har også diskutert tematikken med FD II 5. Notatet om tematikken ble oversendt Statsråden 2. november. Vi har skrevet en artikkel om totalforsvaret, som vil bli publisert i *Norsk Militært Tidsskrift* i midten av mars. Vi vil også publisere en aviskronikk om temaet i løpet av våren.

Hovedfunnene i notatet «Totalforsvaret. Rettslige og etiske forhold» er:

Totalforsvaret har et iboende etisk og rettslig problem: det er tuftet på sivil støtte til det militære forsvar mens det folkerettslige distinksjonsprinsippet krever og forutsetter et skille mellom sivilsamfunnet og det militære forsvar.

- Bruk av sivile kontraktører kan innebære å gjøre sivile til lovlige mål dersom de blir direkte deltakende i stridigheter.
- Bruk av sivile kontraktører vil bryte med prinsippet om informert samtykke dersom kontraktørpersonell blir satt til å frakte militært materiell uten å vite om, eller dersom de ikke kjenner risikoen dette innebærer.
- Totalforsvarsmodellen innebærer en økt risiko for sivilsamfunnet fordi deler av sivilsamfunnet kan bli oppfattet som stridende uten å være det.
- Det er usikkert om personell- og materielltilgangen er godt nok sikret gjennom kommersielle avtaler.
- Bruk av sivile leverandører øker risikoen for utbetaling av krigsskadeerstatning.

Rådet gir følgende anbefalinger:

Etisk råd mener at det særlig er to tiltak som kan bidra til å opprettholde skillet mellom sivile og deres beskyttelse på den ene siden og militært personell og materiell på den andre siden:

- Mobilisering av personell som skal frakte militært materiell i operasjonsområdet, avgrenset mot strategisk transport som primært omfatter frakt til og fra Norge.
- Merking/avmerking (fjerning av logo e.l.) av materiell som utgjør et effektivt bidrag til militære operasjoner, slik at disse ikke fremstår som identiske med sivile objekter.

Rådet mener videre at det er:

- Behov for en systematisk gjennomgang av rekvisisjonsmuligheten for ulike varer og tjenester som Forsvaret har behov for, også i fredstid.
- Behov for at øvingsaktiviteten økes slik at enkelte avtaler med sivile kontraktører trenes på i detalj, for å avdekke eventuelle kritiske svakheter ved levering av forsyninger til Forsvaret.

Ny militærordning og etikkutdanning

I 2015 ba FD ERF om å se på etiske utfordringer knyttet til innføringen av ny militærordning. Dette arbeidet resulterte blant annet i et foredrag på Dialogkonferansen 2015. I år har vi fokusert på hvilke implikasjoner ny ordning for militært tilsatte får for etikkutdanningen i Forsvaret.

I forbindelse med ny ordning for militært tilsatte (OMT) og tilhørende nivådannende utdanning for spesialistkorpset (videregående befalsutdanning: VBU) tok Etisk råd i samarbeid med Krigsskolen initiativ til å utvikle læringsmål og -innhold i etikkundervisningen på VBU-kurs I og II for Hæren. Etisk råd hadde et møte på Linderud 4.april 2016, hvor også to sersjantmajorer deltok.

Arbeidet tok utgangspunkt i rammeplanen for videregående og høyere befalsutdanning. For både VBU I og VBU II heter det at elevene skal ha «kjennskap til verdier, holdninger og etiske og juridiske prinsipper som er tilknyttet profesjonen». Diskusjonen om innholdet i etikkundervisningen tok også utgangspunkt i roller og ansvarsområder for befal som har fullført hhv VBU I og VBU II.

Temaene som ble diskutert var:

- Kun VBU-kurs eller andre arenaer for etikkopplæring?
- Hva er rett innslagsfelt for etikkopplæring for OR på de ulike nivåene? «OF light» eller eget opplegg?
- Hva vil gi mest praktisk nytte og relevans for tjenesten?
- Hvilke(n) rolle(r) for OR skal etikkundervisningen rette seg mot? Mentor/veileder, rådgiver, utdanningsplanlegger/instruktør, kulturbærer/forbilde, leder - Får konsekvenser for innhold og metodisk tilnærming
- Mulige områder: krigens etikk, profesjonsetikk, operativ etikk, forvaltningsetikk

I forbindelse med Utdanningsreformen i Forsvaret vil etisk råd reise en bekymring på vegne av etikkundervisningens status i nye Forsvarets høyskole. Det fremgår av både LTP og IVB at militære utdanninger skal være sentrert rundt militær kjernekompetanse, og at Forsvarets utdanninger ikke skal dublere sivile tilbud. Vi forstår dette som at kompetanse som kan tilføres sivilt ikke skal være en del av den nye Forsvarets høyskoles egen utdanningsportefølje. Militær kjernekompetanse på sin side består av både felles militær kjernekompetanse og grensespesifikk kjernekompetanse.

Etisk råd er opptatt av at etikkfaget i Forsvarets utdanninger ikke blir vurdert som generell kompetanse som dublerer sivile tilbud, men som integrert del av den militære kjernekompetansen. Vi vil påpeke at etikkundervisning i den militære profesjonsutdanningen ikke kan erstattes med generell etikkundervisning, av flere grunner. På den ene side er teoretisk, grunnleggende etikkundervisning slik den drives på universiteter ikke tilstrekkelig anvendt til å oppfattes som relevant for militær profesjonsutøvelse. På den annen side mangler etikk i ledelsesfaget slik det undervises for eksempel på BI den helt sentrale dimensjonen ved militært lederskap: at krig handler om liv og død. Militært lederskap handler om å forvalte voldsmakt, og etikken må undervises i denne konteksten. For å være relevant og bidra til bedre praksis må etikk derfor ses i sammenheng, og læres i sammenheng, med øvrige fag som utgjøre militær kjernekompetanse: taktikk, jus, militærteori og militært lederskap.

Etikktraining under øvelser

I 2016 har ERF også fokusert på etikktraining under øvelser. Vi har deltatt som observatører både på Cold Response i mars, og på HV 08s øvelse i Sandnes i september. I forbindelse med disse øvelsene hadde ERF i tillegg en rekke møter både med Feltprestkorpset og den militære ledelsen ved øvelsene.

Under møtene både i på Cold Response og i Sandnes ble det klart at det er en fare for at etikktrainingen oppfattes som et påheng som mangler relevans og står i veien for det man bør trene på. Noe av motstanden kan forklares med at trainingen oppfattes som en del av prestenes domene. For å fungere må etikktrainingen 1) oppleves som en relevant og integrert del av øvelsen og 2) ha støtte på sjefsnivå.

På Cold Response noterte vi at det var en rekke tilsynelatende relevante elementer det ikke ble trent på. Hos HV og MP fikk vi vite at det i svært begrenset grad ble trent på avhør og fangebehandling (selv om dette opprinnelig var planlagt). Så å si alle utfordringer knyttet til sivilister var borte fra øvelsen. Det ble ikke trent på logistiske problemer knyttet til folk på flukt, sivile sårede og tap ble i svært liten grad integrert i øvelsen. Heller ikke egne tap ble inkludert på realistisk vis.

Øvelsen i Sandnes var en pilotstudie for feltprestenes arbeid med refleksjonskort som skal brukes i evalueringen etter dilemmatruening. Et annet nytt moment ved denne øvelsen var at befalet selv skal lede denne evalueringen. Tidligere har feltprestene stått for dette arbeidet.

I tilbakemeldingen til feltprestkorpset påpekte ERF:

- Viktigheten av å ha godt trente og motiverte figuranter, som har en klar ide om formålet med dilemmatruening slik at øvelsen blir realistisk og utfordrende
- Viktigheten av klare og konkrete eksempler for å illustrere kjerneverdiene respekt, ansvar og mot. Sitater fra verdigrunnlaget er ofte ganske vage og kan være å forstå. Det er derfor ikke åpenbart at de representerer den beste inngangen til RAM for soldater.
- Etikktrainingen i HV er fokusert på et dydsetisk rammeverk og refleksjon rundt RAM. Det finnes imidlertid også en annen militæretisk tradisjon- rettferdig krig- tradisjonen- som er mer deontologisk enn dydsetisk, og som ligger tettere opp mot spørsmål innen krigens folkerett, f.eks. spørsmål knyttet til distinksjon og proporsjonalitet. Det er viktig å klargjøre hva som bør være balansen i undervisningen mellom denne tradisjonen og fokuset på RAM

Etiske utfordringer i kampen mot IS

I september 2016 arrangerte ERF en offentlig debatt (i samarbeid med Det Norske Videnskapsakademi og ConceptLab, UiO) på Litteraturhuset om etiske utfordringer i kampen mot IS. Arrangementet ble innledet av rådsmedlem Lene Bomann-Larsen. Lars Christie (Oxford), Gjert Lage

Dyndal (Stabsskolen) Scott Gates (PRIO) og Geir Ulfstein (Pluricourts) holdt innlegg. Spørsmål som ble dekket i debatten var:

- Har vi et rimelig håp om å lykkes, og hvordan sikrer vi suksess?
- Hvordan sikrer vi at bruken av makt er proporsjonal slik at ikke sivilbefolkningen rammes mer enn nødvendig?
- Skal vi regne IS som en statlig aktør?
- Hvordan unngår vi å bli medvirkende i overgrep begått av våre allierte?

Både Lene Bomann Larsen og Camilla Serck-Hanssen holdt i tillegg innlegg på den internasjonale Euroisme-konferansen som i år ble holdt på Akershus festning. Temaet for denne konferansen var *The Ethics of Counter- Terrorism*. Både Bomann-Larsen og Serck-Hanssens artikler vil sannsynligvis bli publisert i en antologi i regi av Euroisme. En av ERFs varamedlemmer, Sigrid Redse Johansen, arrangerte også en konferanse på Stabsskolen om *Syria and States Rights to Self-Defense*. Camilla Serck-Hanssen holdt et foredrag på denne konferansen

Rådets sammensetning og arbeidsform i 2016

Den nye rådssammensetningen (omstrukturert høsten 2015) fungerer nå meget godt. I tillegg til 4 møter, der hele rådet har vært til stede, har arbeidsutvalget hatt en rekke møter. Rådets varamedlemmer har spilt en viktig rolle i årets arbeid. Stig Laursen deltok på besøk både på Cold Respons og hos HV i Sandnes. Sigrid Redse Johansen har vært hovedforfatter på rådets notat om totalforsvaret. Det er derfor naturlig at begge varamedlemmer også deltar på alle rådsmøter.

Utdypende informasjon om aktiviteter

Møter

29. februar	Rådsmøte
4-6. mars	Besøk på Cold Response
5. april	Rådsmøte og møte om etikkundervisning i ny militærordning, krigsskolen
7. april	Møte med FLO v/NK Nils Helle
27 april	Møte med FFI på Kjeller.
7-8. september	Besøk hos HV 08 i Sandnes
13. september	offentlig arrangement om kampen mot IS på Litteraturhuset
5. desember	Rådsmøte

I tillegg har det vært gjennomført en rekke møter i arbeidsutvalget, bestående av leder, nestleder og sekretær.

Foredrag, seminarer og presentasjoner

Foredrag og dilemmatrening for alle nyansatte i departementene x 2 (Sekretær)

Foredrag om krig og etikk på Stabsskolens kurs i krigens folkerett (Sekretær)

Halvdagsseminar om rettferdig krig for VAB- juristene på Stabsskolen (Sekretær)

Halvdagsseminar om etikk på byråkratskolen (leder)

Åpningsforedrag på Euroismekonferansen *The Ethics of Counter Terrorism* (leder)

Foredrag på konferansen *Syria and States' Right to Self Defense* (leder)

Økonomi

Arbeidsutvalget utarbeidet et budsjett som ble oversendt FD før fristen 31 januar. Budsjettet for 2016 vil avspeile den nye rådssammensetningen.

Vedlegg:

Årsplan for 2016

Referater

Sammendrag av notat om totalforsvaret

Sammendrag av arbeidet med VBU I og II

